

Evaluatie selectieproces 'Proeftuinen aardgasvrije wijken'

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Rapport

21 maart 2019

drs. M. Blekemolen
ing. M.H. Sanders
J.D. van der Zwan MSc.

Samenvatting

Proeftuinen Aardgasvrije Wijken

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft in 2018 gemeenten opgeroepen een aanvraag in te dienen voor een 'Proeftuin Aardgasvrije Wijken', waarbij de gemeenten een rijksbijdrage voor de realisatie van hun aardgasvrije wijk konden ontvangen. BZK wil het selectieproces van deze openstelling evalueren, opdat de lessen en ervaringen van 2018 mee kunnen worden genomen naar een nieuwe uitvraag. Twynstra Gudde is gevraagd deze evaluatie uit te voeren.

Aanpak en scope evaluatie

Voor deze evaluatie heeft Twynstra Gudde een enquête uitgezet onder aanvragers, is een spiegelsessie belegd en zijn meer dan 20 gesprekken gevoerd met aanvragers, leden van de adviescommissie en andere relevante betrokkenen. De scope van de evaluatie omvat zowel het aanvraag- als het selectieproces, waarbij zowel de doelmatigheid als de doeltreffendheid van het traject is onderzocht.

Conclusies

De hoofdconclusie is dat de aanpak een goede basis biedt voor een nieuwe uitvraag. Dat is knap, gezien het korte tijdsbestek waarin het instrument door BZK is opgetuigd. Uit de evaluatie blijkt dat de gehanteerde selectieprocedure een geschikte methodiek is gebleken om op doelmatige wijze tot een selectie te komen. Met een aantal aanpassingen kan de selectieprocedure en het aanvraagproces verder worden geoptimaliseerd. Belangrijkste aandachtspunt is de doeltreffendheid. Het blijkt lastig te beoordelen of de selectie optimaal bijdraagt aan de (leer)doelen, omdat deze vooraf niet nader geconcretiseerd zijn.

Samenvattend, zijn de volgende punten door Twynstra Gudde geconcludeerd:

- Respondenten zijn overwegend positief over de openstelling, zowel over de keuze om een bijdrage voor aardgasvrije wijken beschikbaar te stellen als over het gehanteerde aanvraag- en selectieproces.
- Het doel van de proeftuinen – leren, het opdoen van kennis en ervaring met de realisatie van aardgasvrije wijken – is bekend en wordt door respondenten onderschreven, maar is tegelijkertijd maar beperkt geconcretiseerd.
- Het aanvraagproces is overwegend goed georganiseerd en verlopen.
- De gekozen selectieprocedure is een geschikte methodiek gebleken om op doelmatige wijze tot een selectie te komen. Wel kan de selectieprocedure en beoordelingswijze nog verder worden geoptimaliseerd.
- De logica en relevantie van criteria wordt – met uitzondering van het criterium regionale spreiding – breed onderschreven. Wel is er behoefte aan een nadere uitwerking van de criteria en aan scherpere eisen ten aanzien van de aan te leveren informatie.
- Het is door BZK onvoldoende helder gemaakt op basis waarvan een aanvraag is gehonoreerd dan wel afgewezen.
- Omdat de leerdoelen niet vooraf geconcretiseerd zijn, is het lastig te beoordelen of de selectie hier optimaal aan bijdraagt.

Aanbevelingen

De conclusies geven geen aanleiding om het selectieproces en de criteria grondig te herzien. In de basis heeft de aanpak gewerkt. Wel kunnen het proces en de criteria op punten verbeterd worden, zowel met het oog op zorgvuldigheid als transparantie. Hiertoe worden zeven aanbevelingen gedaan:

1. **Concretiseer het doel en de leervragen:** expliciteer het doel van de bijdrage en verhelder de leervragen die BZK met de proeftuinen wil beantwoorden, om zo nog gericht te kunnen selecteren.
2. **Optimaliseer de criteria:** werk de selectiecriteria nader uit, onder meer door het verstrekken van een voorbeeld-format, en overweeg om, afhankelijk van de uitwerking van het leerdoel en de leervragen, bepaalde criteria toe te voegen of af te laten vallen.
3. **Zorg voor een heldere, transparante, vroegtijdige en eenduidige informatievoorziening aan de voorkant:** optimaliseer de helderheid, transparantie, vroegtijdigheid en eenduidigheid van de informatievoorziening en behoud het persoonlijk contact met aanvragers middels de inzet van accounthouders.
4. **Vergroot de zorgvuldigheid van de selectieprocedure:** breid de voorbereidende analyse uit door hierin andere criteria mee te nemen, stem de selectieprocedure en criteria af met de adviescommissie en laat de kern van de samenstelling van de commissie in stand.
5. **Onderbouw beter waarom een proeftuin wel/niet geselecteerd is:** stel een werkwijze op om te komen tot een motivering van de adviescommissie, rekening houdend met een goede balans tussen doelmatigheid en voldoende zorgvuldigheid.
6. **Behoud de wijze van bekendmaking:** verzorg bij een volgende ronde de terugkoppeling aan gemeenten op vergelijkbare wijze als in 2018 en blijf gemeenten de ruimte geven om eerst zelf over de uitslag te communiceren.
7. **Neem de tijd én geef de tijd:** neem voldoende tijd voor het expliciteren van de leervraag, want dit vormt een belangrijke basis voor de selectie van de nieuwe proeftuinen, en geef gemeenten de tijd om te komen tot een goede aanvraag.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
1.1 Aanleiding evaluatie: selectie Proeftuinen Aardgasvrije Wijken	1
1.2 Doel evaluatie	1
1.3 Leeswijzer	1
2. Beschrijving doelen en organisatie selectieproces	2
2.1 Doelen selectieproces	2
2.2 Organisatie selectieproces	2
3. Conclusies	5
3.1 Conclusie over het doel	5
3.2 Conclusies over de manier van organiseren	5
3.3 Conclusie over de doeltreffendheid	7
4. Aanbevelingen	8
4.1 Aanbevelingen volgende openstelling	8
4.2 Aanbevelingen vervolproces	11
Bijlage 1. Aanpak evaluatie	
Bijlage 2. Beschrijving bevindingen evaluatie	
Bijlage 3. Beknopt overzicht aanbevelingen	
Bijlage 4. Geïnterviewden	
Bijlage 5. Respons enquête	

1. Inleiding

1.1 Aanleiding evaluatie: selectie Proeftuinen Aardgasvrije Wijken

Eind 2015 tekenden 195 landen het Klimaatakkoord van Parijs. Zij legden daarmee op globaal niveau vast om de opwarming van de aarde te beperken tot ruim onder de 2°C. Met de ondertekening van het Klimaatakkoord heeft Nederland zich gebonden aan maatregelen om klimaatverandering tegen te gaan. Het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving is hiervan een belangrijk onderdeel.

Met het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) werkt het kabinet aan het halen van de 'Parijs' doelen. Onderdeel van het programma zijn de 'Grootschalige Proeftuinen Aardgasvrije Wijken' waarvoor het Rijk in 2018 120 miljoen euro beschikbaar heeft gesteld, voor gemeenten die kunnen starten met het aardgasvrij maken van bestaande wijken. Het doel van de proeftuinen is om in de praktijk te leren onder welke condities met een wijkgerichte aanpak een opschaling naar de benodigde 200.000 woningen per jaar kan worden gerealiseerd.

Na het sluiten van de deadline – op 1 juli 2018 – hadden 74 gemeenten een aanvraag ingediend, waarna op 1 oktober 2018 bekend is gemaakt dat aan 27 gemeenten een bijdrage wordt toegekend voor het aardgasvrij maken van een wijk.

1.2 Doel evaluatie

Aan de toekenning ging een proces vooraf van uitvraag bij gemeenten tot de selectie van de wijken door de Minister. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) wil dit selectieproces evalueren zodat de lessen en ervaringen van 2018 mee kunnen worden genomen bij een nieuwe selectieronde in 2019. Twynstra Gudde is gevraagd deze evaluatie uit te voeren. De hoofdvraag van de evaluatie luidt:

“Op welke onderdelen van het selectieproces kunnen verbeteringen worden doorgevoerd om de volgende uitvraag optimaal te laten bijdragen aan de doelen van het PAW?”

De evaluatie is zowel gericht op het selectieproces als op de gehanteerde selectiecriteria.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat een korte beschrijving van het selectieproces en de gehanteerde selectiecriteria. Hoofdstuk 3 beantwoordt de hoofdvraag en bevat de conclusies en aanbevelingen van deze evaluatie.

In bijlage 1 staat de aanpak van de evaluatie beschreven.

In bijlage 2 zijn de bevindingen opgenomen (beschrijving resultaten bureaustudie, enquête, interviews en spiegelsessie), alsmede nadere onderbouwing van de conclusies en aanbevelingen.

2. Beschrijving doelen en organisatie selectieproces

Dit hoofdstuk beschrijft het doel en de organisatie van het selectieproces, inclusief de gehanteerde selectiecriteria.

2.1 Doelen selectieproces

In de brief van 3 april 2018, waarmee de Minister van BZK, de Minister van Economische Zaken en Klimaat (EZK), en de voorzitter van de VNG de rijksbijdrage aankondigen, wordt het doel van de proeftuinen als volgt omschreven:

'In deze proeftuinen gaan we leren hoe we samen met bewoners, gebouweigenaren, woningcorporaties, energieleveranciers en andere bedrijven een bestaande wijk succesvol 'van het aardgas af kunnen halen'. Hoe we met aardgasvrije wijken de woon- en leefomgeving kunnen verbeteren, de energierekening betaalbaar kunnen houden en hoe we de aanpak op een kosteneffectieve wijze kunnen gaan uitrollen en opschalen.' In de brief wordt aangegeven dat er in de beoordeling, naast naar kwaliteit, goed gekeken zal worden naar voldoende regionale spreiding en naar variatie in techniek en aanpak, zodat een maximaal leereffect kan worden bereikt.

In de brief wordt tevens aangekondigd dat het streven is om in ieder geval te beginnen in de provincie Groningen en in Rotterdam-Zuid *'omdat hier sprake is van grote nationale opgaven die goed verbonden kunnen worden met verduurzaming'* ¹⁾.

2.2 Organisatie selectieproces

Het selectieproces valt uiteen in grofweg drie onderdelen:

1. Het aanvraagproces

Met bovengenoemde brief van 3 april 2018 wordt de rijksbijdrage (formeel: decentralisatie-uitkering via het gemeentefonds) aangekondigd en wordt gemeld dat gemeenten tot 1 juli 2018 een aanvraag kunnen indienen om hiervoor in aanmerking te komen. *'(...) als bijdrage voor een in 2018 te starten proeftuin voor het aardgasvrij maken van een bestaande wijk'*. In de bijlage van de brief is een toelichting opgenomen op het selectieproces. Zo wordt gemeld dat een commissie met vertegenwoordigers van de belangrijkste stakeholders op basis van hun expertise en zonder last en ruggenspraak de Minister van BZK zal adviseren welke gemeenten op basis van de selectiecriteria in aanmerking komen en dat de selectie op uiterlijk 1 oktober 2018 bekend wordt gemaakt. Ook vermeldt de brief de beoordelingssystematiek en de criteria:

'De aanvragen worden beoordeeld in twee fasen. De eerste fase van het selectieproces is gericht op een kwalitatieve toetsing per plan, aan de hand van ondergenoemde criteria:

- *voorstellen zullen worden getoetst op hun bijdrage aan het met het instrument beoogde leereffect*

¹⁾ Bron: Ministerie van BZK, EZK en VNG, 3 april 2018

- daarbij worden in ieder geval de volgende punten meegewogen en moeten duidelijk van onderbouwing voorzien worden in de aanvraag:
 - . bestuurlijke steun in de vorm van een door het college geaccordeerd uitvoeringsplan
 - . spoedige realisatie: aannemelijkheid van start van de uitvoering in 2018 en zekerheidsstelling ten aanzien van het jaar waarin woningen van het aardgas af zullen zijn (leidingen afgesloten, contracten voor levering beëindigd, etc.)
 - . betrokkenheid en inzet van stakeholders als corporatie, netbeheerder, energieleverancier, bedrijven e.a.
 - . betrokkenheid en draagvlak bij burgers en bedrijven en andere gebouweigenaren
 - . wijze van uitvraag aan de markt en potentie tot kostenreductie bij verdere opschaling
 - . financiële onderbouwing van het uitvoeringsplan en een toelichting op de gevraagde financiële rijksbijdrage
 - . wijze waarop het aardgasvrij maken van de wijk verbonden is met verbetering woon- en leefomgeving en andere opgaven in de wijk
 - . een onderbouwde inschatting van de kosten voor eigenaar-bewoners en de wijze waarop zij in staat worden geacht of gesteld om investeringen die van hen worden verwacht ook daadwerkelijk te doen (betaalbaarheid)
 - . hoe de aanpak ingebed is/wordt in de gemeentelijke en regionale planvorming zoals een gemeentelijk warmteplan en/of een regionale energiestrategie
 - . aannemelijkheid van de volledige verduurzaming op termijn van de alternatieve warmtevoorziening.

In de tweede fase zal een nadere selectie worden gemaakt, gericht op een zo goed en breed mogelijk leereffect. In deze fase worden de volgende punten meegewogen in de selectie van proeftuinen:

- regionale spreiding
- voldoende diversiteit in:
 - . gebouwtypen
 - . alternatieve warmtevoorziening
 - . een mix van koop- en huurwoningen en andere gebouwen
 - . aanpak.

In de brief staat een e-mailadres vermeld voor nadere vragen, inclusief de contactpersonen per provincie. Uit de interviews blijkt dat er vanuit BZK accounthouders voor verschillende regio's zijn aangewezen om gemeenten te informeren en nadere vragen te beantwoorden. Hierbij wordt opgetrokken met de provincies. Er wordt een aantal informatiebijeenkomsten georganiseerd en een deel van de gemeenten wordt desgevraagd bezocht om een nadere toelichting te geven.

Op 1 mei 2018 volgt een tweede brief vanuit BZK. Hierin wordt de rijksbijdrage nogmaals onder de aandacht gebracht en zijn specifieke punten benoemd waarop een aanvraag in dient te gaan.

2. Selectieproces

Nadat de aanvragen zijn ingediend, maakt RVO op verzoek van BZK een eerste analyse van de aanvragen op de volgende aspecten:

- check op volledigheid
- technische analyse
- financiële analyse

RVO stelt hierbij per aanvraag een samenvattende factsheet op. Deze wordt vervolgens ter beschikking gesteld aan de leden van de adviescommissie, die bestaat uit vertegenwoordigers van de volgende organisaties:

- AEDES
- Bouwend Nederland
- Energie Nederland
- Ministerie van BZK
- Ministerie van EZK
- Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (NVDE)
- Netbeheer Nederland
- UNETO-VNI (sinds 1 januari 2019 Techniek Nederland)
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)
- Woonbond

Tevens zijn twee onafhankelijke leden toegevoegd: prof. dr. Maarten Hajer van de Universiteit Utrecht en prof. Anke van Hal van Nyenrode Business Universiteit.

De leden van de adviescommissie komen eerst zelf tot een top 20. In een bijeenkomst op 13 september 2018 – de ‘selectiedag’ – komt de adviescommissie tot een gezamenlijke selectie. De commissie hield bij haar advies rekening met de kwaliteit van de aanvraag, een evenwichtige mix (techniek, koop/huur, omvang gemeenten) en regionale spreiding. Op basis van deze stappen is de adviescommissie gekomen tot een selectie van 27 proeftuinen. Dit advies is door de minister overgenomen.

3. Bekendmaking uitslag

Gemeenten zijn op 27 september 2018 telefonisch en daarna per e-mail door de accounthouders van BZK op de hoogte gebracht van de uitslag. Op 1 oktober 2018 heeft BZK via een persbericht de uitslag gepubliceerd. De gemeenten kregen een aantal dagen ‘voorsprong’ om de eigen bewoners, stakeholders en lokale/regionale media te informeren.

3. Conclusies

Dit hoofdstuk bevat de conclusies van deze evaluatie. Deze hebben betrekking op het doel van het selectieproces, op de manier van organiseren (inclusief de gehanteerde criteria) en op de doeltreffendheid. Wij lichten iedere conclusie kort toe. In bijlage 2 zijn de resultaten van de enquête en de interviews nader uitgewerkt; dit zijn de bronnen waarop wij deze conclusies baseren. Voor meer achtergrondinformatie verwijzen wij derhalve naar bijlage 2.

3.1 Conclusie over het doel

Conclusie 1: Het doel van de proeftuinen – leren – is bekend, wordt onderschreven, maar is beperkt geconcretiseerd.

Zoals in hoofdstuk 2 aangeven, is een belangrijk doel van de proeftuinen om te leren. Dit was voor iedereen bekend en helder, en dat dit belangrijk is gezien de grote opgave waar Nederland voor staat wordt door niemand betwist. Uit de brief van BZK is af te leiden dat het leren zich richt op de vraag: '(...) hoe we samen met bewoners, gebouweigenaren, woningcorporaties, energieleveranciers en andere bedrijven een bestaande wijk succesvol 'van het aardgas af kunnen halen'. Hoe we met aardgasvrije wijken de woon- en leefomgeving kunnen verbeteren, de energierekening betaalbaar kunnen houden en hoe we de aanpak op een kosteneffectieve wijze kunnen gaan uitrollen en opschalen.' De geselecteerde proeftuinen samen moeten bijdragen aan het vergroten van dit inzicht. Hierbij lijkt de aanname te zijn (zie ook paragraaf 2.2): diversiteit (regionale spreiding en variatie in techniek en aanpak) maximaliseert het leereffect. Daarom is er bij het maken van de selectie niet alleen beoordeeld op kwaliteit, maar ook gelet op de diversiteit van de totale portefeuille. Welke diversiteit aan wijktypen (denk aan bebouwing, bewonerssamenstelling, huur/koop etc.) enerzijds en welke type uitvoeringsaspecten (techniek, aanpak, financieringsconstruct etc.) anderzijds wenselijk zijn om van de proeftuinen te leren, is echter niet nader vertaald in meer concrete doelen (en kaders voor de selectie). Hierdoor leefde er zowel bij de adviescommissie als bij aanvragers de vraag: waar is BZK precies naar op zoek?

3.2 Conclusies over de manier van organiseren

Conclusie 2: Het aanvraagproces is overwegend goed georganiseerd en verlopen.

Gemeenten zijn – een aantal kanttekeningen daargelaten (zie bijlage 2) – overwegend positief over de informatievoorziening en over de wijze waarop zij in aanloop tot de selectie door de accounthouders van BZK zijn geïnformeerd. Ook zijn zij positief over het feit dat er geen format is gehanteerd. Dit laatste maakte het indienen van een aanvraag laagdrempelig en maakte dat je zelf accenten kon leggen. Wel vindt een deel van de gemeenten de doorlooptijd voor indiening aan de krappe kant en waren de criteria en de wijze van beoordeling aan de voorkant onvoldoende helder. Anderzijds had het ontbreken van een format tot gevolg dat aanvragen verschilden qua opzet en diepgang. Het ontbreken van uniformiteit maakte het voor de adviescommissie lastig om aanvragen met elkaar te vergelijken.

Conclusie 3: De gekozen selectieprocedure is een geschikte methodiek gebleken om op doelmatige wijze tot een selectie te komen. Wel kunnen de selectieprocedure en beoordelingswijze verder worden geoptimaliseerd.

Het gehanteerde stappenplan bij de selectie en de keuze om te werken met een breed samengestelde adviescommissie, waarin zowel wetenschappelijke als praktijkkennis is vertegenwoordigd, heeft geholpen om op een doelmatige wijze tot een selectie te komen.

De voorbereidende analyse van RVO heeft hierin ondersteund, net als de spreadsheet waarmee tijdens de selectiebijeenkomst gekeken is naar wat de impact zou zijn van het toevoegen dan wel laten vallen van een aanvraag op de diversiteit en de spreiding van de totalselectie. Onder de commissieleden en de begeleidingsgroep zijn vrijwel geen voorstanders van een meer kwantitatieve aanpak (het kwantificeren en scoren van criteria) te vinden. Gezien het innovatieve en experimentele karakter van de projecten is het aan de voorkant immers lastig in te schatten met welke ideeën aanvragers komen. Bij het kwantificeren van de beoordeling ontstaat het risico dat interessante voorstellen buiten de selectie vallen.

Wel doet de selectieprocedure, waarin commissieleden zelf meer of minder waarde toekenden aan de bepaalde (globaal omschreven) criteria, vragen rijzen ten aanzien van de zorgvuldigheid. Ook kan het feit dat de analyse van RVO alleen financiële en technische criteria betrof, er (onbewust) toe geleid hebben dat deze criteria zwaarder hebben gewogen. De leden van de adviescommissie vragen zich af of dit wenselijk is. Tot slot was de benodigde tijdsinvestering door het aantal aanvragen behoorlijk groot. Er zijn in de interviews daarom verschillende ideeën aangedragen over hoe de zorgvuldigheid een volgende keer te verbeteren (zie aanbeveling 4).

Conclusie 4: De logica en relevantie van de criteria wordt – met uitzondering van het criterium regionale spreiding – breed onderschreven. Wel is er behoefte aan een nadere uitwerking van de criteria en aan wat scherpere eisen ten aanzien van de aan te leveren informatie.

De logica en relevantie van de gekozen criteria worden niet ter discussie gesteld. Wel blijkt uit de enquête dat gemeenten criteria omtrent 'betrokkenheid van inwoners', het 'plan van aanpak', de 'betaalbaarheid voor inwoners' en de 'samenwerking met stakeholders' het meest relevant vinden. Een deel van de commissieleden pleit ervoor om in een volgende uitvraag ook expliciet aandacht te vragen voor de wijze waarop er tijdens de uitvoering kennis wordt geborgd en gedeeld, met het oog op het leereffect. Rebel Group adviseert hiernaast om in een volgende uitvraag expliciet te vragen naar risicobeheer, opdat getoetst kan worden of aanvragers risico's in beeld hebben en maatregelen hebben bedacht om de risico's te beheersen.

De relevantie van het criterium regionale spreiding is door een deel van de geïnterviewden (zowel gemeenten als commissieleden) ter discussie gesteld. Belangrijk argument voor de keuze om per provincie ten minste één proeftuin te selecteren, was dat er zo in iedere provincie een gemeente met een proeftuin is die de opgedane kennis kan delen met overige gemeenten, wat een brede kennisdeling in het hele land zou bevorderen. Verschillende gemeenten zelf zijn echter kritisch op regionale spreiding als selectiecriterium: het zorgt namelijk ook voor concurrentie tussen buurgemeenten, wat door een deel van de gemeenten (zowel geselecteerden als niet-geselecteerden) als onwenselijk wordt ervaren, omdat dit onderlinge kennisuitwisseling belemmert. Daarnaast geven gemeenten aan dat ze vooral verwachten te leren van processen in gemeenten die van vergelijkbare aard en schaal zijn, wat lang niet altijd naburige gemeenten zijn. Ook leidt het ertoe dat kwalitatief goede voorstellen buiten de selectie vallen ten koste van kwalitatief minder goede voorstellen in een andere provincie. Dit roept bij respondenten de vraag op of er niet meer gestuurd zou moeten worden op een minimale basiskwaliteit.

Commissieleden opteren daarnaast voor een nadere uitwerking van de criteria, zowel met het oog op de kwaliteit van de aanvragen als met het oog op de vergelijkbaarheid. Denk aan de minimaal aan te leveren informatie voor de onderbouwing van het projectplan en de financieel-economische onderbouwing – inclusief businesscase (zie ook Rebel Group, 2018). Het was voor gemeenten nu zoeken naar wat er precies verwacht werd, waardoor de ene aanvraag veel dieper op zaken inging dan de andere en er bij een deel van de aanvragen bepaalde informatie ontbrak.

Conclusie 5: Het is onvoldoende helder gemaakt op basis waarvan een aanvraag is gehonoreerd dan wel afgewezen.

Aanvragers zijn overwegend positief over de wijze van bekendmaking (persoonlijk contact, mogelijkheid om zelf over de uitslag te communiceren), maar zijn kritisch op de onderbouwing van een toekenning dan wel afwijzing. Dit is als te summier ervaren. Dit heeft te maken met het feit dat er geen inhoudelijke motivatie per aanvraag is opgesteld. Dit maakte het voor de accounthouders, die de terugkoppeling aan aanvragers moesten verzorgen, soms lastig om een toekenning of afwijzing te motiveren en op detailvragen in te gaan, hetgeen bij een deel van de gemeenten heeft geleid tot frustratie.

De summiere terugkoppeling doet, zo geeft ook een deel van de adviescommissieleden aan, onvoldoende recht aan de hoeveelheid tijd en moeite die in het opstellen van een aanvraag is gestoken. Daarbij was het voor aanvragers niet goed mogelijk om op basis van de terugkoppeling het bestuur en partners goed te informeren én kon er onvoldoende van de feedback geleerd worden.

3.3 Conclusie over de doeltreffendheid

Conclusie 6: Omdat de leerdoelen vooraf niet nader geconcretiseerd zijn, is het lastig te beoordelen of de selectie hier optimaal aan bijdraagt.

Zoals bij conclusie 1 aangegeven zijn de leerdoelen aan de voorkant niet nader geconcretiseerd. Dit maakt het niet goed mogelijk om te beoordelen of de selectie hier optimaal aan bijdraagt en of het selectieproces dus doeltreffend is geweest. Wat betrokkenen opvalt is dat er weliswaar sprake is van diversiteit en spreiding, maar dat warmtenetten als 'oplossing' ruimschoots vertegenwoordigd zijn. Dit leidt tot de kritiek dat er vooral gekozen is voor bestaande al bewezen technieken en het leereffect hiermee te beperkt is.

De fundamentele vraag is hier: zijn de gelden vooral bedoeld om met nieuwe (en dus ook meer risicovolle) technieken en aanpakken te experimenteren? Of is de rijksbijdrage vooral bedoeld om te versnellen en in de uitvoering tegen zaken aan te lopen en zo kennis op te doen? Respondenten zijn hierover verdeeld. Het is ons inziens belangrijk om dit bij een volgende openstelling te expliciteren, aangezien dit nu onvoldoende helder was en er met verschillende verwachtingen tegen de selectie wordt aangekeken.

4. Aanbevelingen

De conclusies geven geen aanleiding om het selectieproces en de criteria grondig te herzien. In de basis heeft de aanpak gewerkt. Wel kunnen het proces en de criteria op punten verbeterd worden, zowel met het oog op zorgvuldigheid als transparantie. Hiertoe doen wij in dit afsluitende hoofdstuk zeven aanbevelingen².

4.1 Aanbevelingen volgende openstelling

Aanbeveling 1: Concretiseer het doel en de leervragen.

Om nog gericht te kunnen selecteren, bevelen wij aan om het doel van de rijksbijdrage te expliciteren en de leervragen die BZK met de proeftuinen wil beantwoorden nader te concretiseren.

1A: Concretiseer het doel

Als het gaat om het doel van de rijksbijdrage is het belangrijk om duidelijker aan te geven of het instrument vooral bedoeld is om de uitvoering van 'rijpe', kansrijke plannen te versnellen, of om nieuwe, meer experimentele en hierdoor meer risicovolle technieken te beproeven. Dit helpt om de verwachtingen richting aanvragers te verhelderen (waar is BZK wel/niet naar op zoek) en bepaalt ook de focus van de selectie.

1B: Concretiseer de leervragen

Als het gaat om het concretiseren van de leervragen, gaat het om het nader omschrijven van hetgeen BZK (of andere partijen) van de proeftuinen moeten leren. Om namelijk tot inzichten te kunnen komen over condities waaronder een bepaalde aanpak of techniek wel/niet werkt, dient geborgd te worden dat bepaalde combinaties in voldoende mate in de selectie zitten. Denk aan een combinatie als 'wijctype x', 'techniek y', 'bewonersaanpak z'. Pas dan kan er gezocht worden naar patronen en kunnen vergelijkbare proeftuinen aan elkaar gekoppeld worden om kennis en ervaringen uit te wisselen.

1C: Analyseer huidige portefeuille

Wij bevelen aan om te starten met een analyse van de huidige portefeuille; welke combinaties zijn er nu geselecteerd, welke zouden aanvullend interessant kunnen zijn en *waarom*? Het is belangrijk om hierbij ook expliciet de koppeling te maken met de thema's uit het Programma Aardgasvrije Wijken, zoals financiering, participatie en technische oplossingen.

Aanbeveling 2: Optimaliseer de criteria.

Wij bevelen aan om de selectiecriteria in de volgende ronde nader uit te werken en, afhankelijk van de uitwerking van het leerdoel en de leervragen, bepaalde criteria toe te voegen of af te laten vallen ³).

2A: Werk de criteria nader uit en verstrek een modelformat

Geef explicieter aan welke informatie per criterium aangeleverd dient te worden. Wij bevelen aan om, met het oog op de vergelijkbaarheid en kwaliteit van de voorstellen, bij de volgende openstelling in ieder geval een modelformat te verstrekken en om voor een aantal criteria – zoals onderbouwing

²) In bijlage 3 is een beknopt overzicht opgenomen van de voor de volgende openstelling te behouden en te optimaliseren punten. Aspecten waarop de aanbevelingen in dit hoofdstuk zijn gebaseerd.

³) Zo hangt het belang van spoedige realisatie af van de vraag of de nadruk ligt op versnellen of op het beproeven van innovatieve nieuwe technieken.

businesscase, financiële onderbouwing en uitwerking projectplan – een aantal minimumeisen voor te schrijven om de basiskwaliteit van de aanvragen te bevorderen. Dit biedt aanvragers meer houvast en maakt het voor commissieleden makkelijker om aanvragen te beoordelen.

Afhankelijk van de nadere uitwerking van het leerdoel en de leervragen valt verder te overwegen om met het oog op het beoogde leereffect bepaalde aspecten in voorstellen zwaarder te laten wegen. Bijvoorbeeld: voorstellen voor een bepaald wijktype met een bepaalde techniek en aanpak genieten de voorkeur. Belangrijk is wel dat hier dan aan de voorkant helder over gecommuniceerd wordt.

2B: Voeg criteria toe

Afhankelijk van de uitwerking van het leerdoel en de leervragen bevelen wij aan om criteria toe te voegen (of af te laten vallen). In lijn met het advies van Rebel Group, opteren wij ervoor om in ieder geval specifiekere toetsen op risicobeheer, zowel qua techniek, proces als financiering. Hebben aanvragers risico's in beeld en hoe wordt hierop geanticipeerd? Dit speelt tevens in op de zorgen die er bij commissieleden leven over het realiteitsgehalte van een deel van de aanvragen. Door dit criterium toe te voegen worden aanvragers gedwongen hier zelf op te reflecteren. Tevens bevelen wij aan om gemeenten te beoordelen op de wijze waarop er bij de uitvoering kennis wordt geborgd en gedeeld. Bijvoorbeeld door gemeenten te verplichten een 'kennis- en leerplan' aan te leveren. Waarbij het ons logisch lijkt om in de uitvraag de koppeling te maken naar de thema's uit het Kennis- en Leerprogramma.

Aanbeveling 3: Zorg voor een heldere, transparante, vroegtijdige en eenduidige informatievoorziening aan de voorkant.

3A: Behoud het persoonlijk contact via de accounthouders

Dat er tijdens het aanvraagproces ruimte was om contact te hebben met accounthouders van BZK is als positief ervaren. Het is zodoende goed om deze optie in een volgende ronde opnieuw aan te bieden.

3B: Optimaliseer de informatievoorziening

Besteed aandacht aan verwachtingenmanagement, door de informatievoorziening – die over het algemeen als positief is beoordeeld – met een aantal verbeteringen te optimaliseren:

- *helderheid en transparantie*; zorg ten eerste voor een duidelijkere omschrijving van de criteria (zie aanbeveling 2), maar wees ook transparant over de (kwalitatieve) wijze van selecteren en de rol en werkwijze van de adviescommissie
- *vroegtijdigheid*; wees direct bij de eerste vooraankondiging helder over de criteria en het selectieproces
- *eenduidigheid*; borg dat de informatievoorziening aan potentiële aanvragers eenduidig is, mede met het oog op een gelijk speelveld. Bijvoorbeeld door antwoorden op vragen met alle potentiële aanvragers te delen via een nota van inlichtingen en/of via informatiebijeenkomsten.

Aanbeveling 4: Vergroot de zorgvuldigheid van de selectieprocedure.

Zoals toegelicht (in conclusie 3) kan de zorgvuldigheid van de selectieprocedure vergroot worden. Naast het duidelijker omschrijven van de criteria (zie aanbeveling 2), bevelen wij aan om hiertoe in ieder geval de voorbereidende analyse uit te breiden en de selectieprocedure en criteria met de adviescommissie af te stemmen.

4A: Uitbreiden voorbereidende analyse

Wij opteren voor het uitbreiden van voorbereidende analyse door hier ook de andere criteria in mee te nemen. Dit kan weer belegd worden bij RVO, maar ook bij andere partners of een combinatie van

beiden. Een uitgebreidere analyse biedt de commissieleden een nog betere basis voor het maken van de voorselectie en helpt ook bij het opstellen van de inhoudelijke motiveringen bij toekenningen en afwijzingen.

4B: Afstemmen selectieprocedure en criteria met adviescommissie

Daarnaast is het verstandig om aan de voorkant met de commissieleden stil te staan bij de selectieprocedure en bij de criteria, opdat er een gedeeld beeld bestaat bij de wijze waarop criteria moeten worden geïnterpreteerd en toegepast. Stel als BZK voor de selectieprocedure een leidraad op en deel die niet alleen met commissieleden maar ook met aanvragers.

4C: In stand houden adviescommissie

Verder onderschrijven wij de stelling van Rebel Group dat een ad hoc adviescommissie kwetsbaar is. Opgedane ervaringen met de vorige selectie zijn waardevol om de volgende selectie zorgvuldiger uit te kunnen voeren. Wij bevelen daarom aan om de huidige commissie in stand te houden. Wel geven wij ter overweging om de huidige commissie op specifieke vlakken uit te breiden, in ieder geval met de Unie van Waterschappen (UvW) en het Interprovinciaal Overleg (IPO). Ook is het te overwegen een expert op financieel vlak toe te voegen.

4D: Behoud afstand tussen aanvragers en adviescommissieleden

In verschillende interviews is gepleit voor de mogelijkheid tot interactie tussen aanvragers en adviescommissieleden. Dit heeft als voordeel dat commissieleden op eventuele onduidelijkheden of beweringen kunnen doorvragen en zo meer gevoel krijgen bij het realiteitsgehalte van aanvragen. Het vergt echter ook een extra tijdsinvestering van zowel aanvragers als commissieleden, terwijl de voorbereidingstijd nu ook al als aanzienlijk is ervaren. Ook wordt de doorlooptijd hierdoor langer en brengt deze keuze dilemma's met zich mee. Mogen aanvragers naar aanleiding van een gesprek bijvoorbeeld aanvullende informatie aanleveren of hun aanvraag op punten aanpassen? Vooralsnog bevelen wij daarom aan om verbeteringen voor nu te zoeken in beter verwachtingsmanagement aan de voorkant (aanbeveling 3) en een betere onderbouwing aan de achterkant (zie aanbeveling 5). Het lijkt er namelijk op dat de behoefte aan interactie grotendeels verklaard wordt door het feit dat aanvragers de selectie als 'black box' hebben ervaren en zich daarom afvragen hoe er naar hun aanvraag is gekeken en of deze wel goed is overgekomen – ook vanwege de ontevredenheid over een geringe inhoudelijke terugkoppeling.

Aanbeveling 5: Onderbouw beter waarom een aanvraag wel/niet geselecteerd is.

Aanvragers steken veel tijd en moeite in het schrijven van voorstellen. Het leidt tot vraagtekens en soms tot frustratie wanneer een heldere inhoudelijke motivering vervolgens uitblijft. Ook al kost het extra tijd, wij bevelen aan om de volgende ronde meer aandacht aan de motivering te besteden. Eerder benoemde criteria dragen hier deels aan bij. Zo zullen duidelijkere criteria met scherpere eisen aan de voorkant hierbij helpen (aanbeveling 2), want als niet aan deze eisen voldaan wordt kunnen hieruit al de eerste argumenten worden ontleend. Ook een uitgebreidere vooranalyse (aanbeveling 4) biedt een goede eerste basis voor een meer inhoudelijke motivering.

Bij de precieze werkwijze om te komen tot de motivering is het zoeken naar een goede balans tussen doelmatigheid enerzijds en voldoende zorgvuldigheid anderzijds. Met het oog op dit laatste zal de commissie zelf tot een motivering moeten komen en bijvoorbeeld niet de accounthouders die de terugkoppeling verzorgen. Dit vraagt tijd. Uiteraard kan de commissie hier wel bij ondersteund worden.

Te denken valt aan het volgende werkproces:

- ieder commissielid stelt – al dan niet ondersteund door eigen medewerkers – op basis van de (samenvatting van de) aanvragen zelf en de vooranalyse, een korte motivering op: wat is de belangrijkste reden dat een voorstel wel/niet binnen zijn/haar top 20 valt?
- de secretaris van de selectiecommissie ontvangt voorafgaand aan de selectiebijeenkomst ieders top 20 plus de motiveringen per aanvraag. Op basis hiervan stelt BZK een conceptmotivering op voor de voorstellen die niet/laag zijn gescoord en de voorstellen die door de meerderheid van de commissieleden in hun top 20 zijn benoemd
- de commissie bespreekt vervolgens, net als in de eerste selectieronde, alleen de middencategorie. Dit is de categorie waarover de meeste discussie zal zijn en die dus het meest lastig te motiveren is. Het is een kwestie van goed vastleggen van de argumenten die over tafel gaan en wat de doorslag geeft om voor deze categorie tot een inhoudelijke motivering te komen. De secretaris kan hier een rol in vervullen
- de conceptmotivering die BZK, op basis van de input van de commissieleden, opstelt voor de overige voorstellen plus de uitgewerkte motivering van de middencategorie, worden schriftelijk ter goedkeuring aan de commissieleden voorgelegd. Deze stap kost extra tijd maar is naar onze mening nodig omdat het de motivering is van de commissie, niet van BZK. De commissieleden moeten zich dus in de uitwerking herkennen en erachter staan.

Aanbeveling 6: Behoud de wijze van bekendmaking.

De wijze waarop aan aanvragers terugkoppeling is verzorgd – middels telefonisch contact en vervolgens (desgewenst) middels een face-to-face gesprek – is een goede werkwijze gebleken die door aanvragers is gewaardeerd. Net als de ruimte die is gegeven om als aanvrager eerst zelf over de uitslag te communiceren. Wij bevelen daarom aan om deze werkwijze te behouden.

Aanvullend op wijze van bekendmaking is het belangrijk om in de formele toekenningsbrief nader toe te lichten hoe het vervolgproces eruitziet en in te gaan op de spelregels bij de uitvoering van de proeftuinen – bijvoorbeeld ingaan op de wijze van besteding van middelen en het handelingsperspectief bij een significante prijswijziging, indien dit niet al in de verordening van de rijksbijdrage is opgenomen.

4.2 Aanbevelingen vervolgproces

Aanbeveling 7: Neem de tijd én geef de tijd

Neem voldoende tijd voor het expliciteren van de leervraag, want dit vormt een belangrijke basis voor de selectie van de nieuwe proeftuinen.

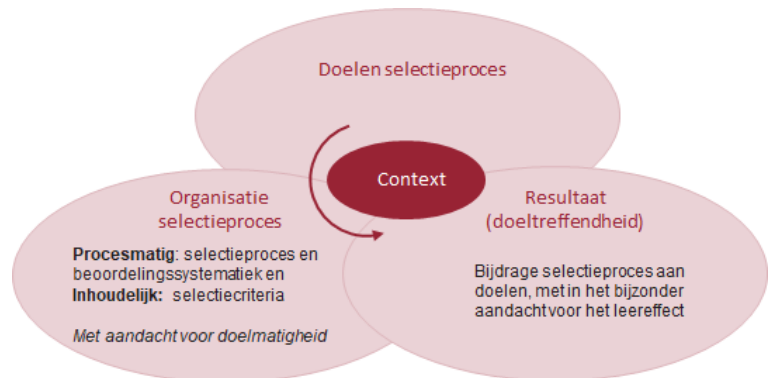
Geef gemeenten op hun beurt voldoende tijd om te komen tot een goede aanvraag. Wij adviseren, met het oog op de interne besluitvorming en het goed betrekken van de raad, stakeholders en bewoners bij de uitwerking van voorstellen, een termijn van zes in plaats van drie maanden.

Bijlage 1. Aanpak evaluatie

1. Analyse kader evaluatie

Voor deze evaluatie is gebruik gemaakt van het DOR-model als analysekader. Dit model helpt om *de doelen* van het selectieproces, *de organisatie* ervan en het uiteindelijk *resultaat* in onderlinge samenhang te onderzoeken.

Hieronder lichten wij ons analysekader kort toe en gaan wij in op de wijze waarop doeltreffendheid en doelmatigheid hierin een plek krijgen:

- *doelen*; om de rijksbijdrage op doeltreffendheid te onderzoeken, moet eerst helder zijn wat er met het selectieproces is beoogd. Naast een inhoudelijk doel – bijdragen aan het aardgasvrij maken van wijken en zo bijdragen aan de klimaatdoelstellingen – hebben de proeftuinen nadrukkelijk als doel om kennis op te doen (leereffect). Dit door via de selectie te komen tot een evenwichtige samenstelling van de portefeuille qua spreiding en variatie
- *organisatie*; om de doelen te bereiken is er een selectieproces ingericht en doorlopen. Dit proces bestond uit een aantal stappen, waarin verschillende partijen een rol hebben vervuld. Eerste aandachtspunt bij deze evaluatie betreft dit selectieproces: wat is er sterk aan, wat kan eventueel beter? Hierbij zullen wij ook aandacht besteden aan de doelmatigheid van het huidige proces. Hiernaast gaat deze evaluatie in op de gehanteerde selectiecriteria
- *resultaat*; hierbij gaat het om de vraag in hoeverre de gevolgde aanpak en de verschillende selectiecriteria hebben geleid tot het gewenste resultaat: een evenwichtige portefeuille aan proeftuinen met het oog op de kwaliteit én het beoogde leereffect. Met andere woorden: was het instrument doeltreffend?

2. Methoden en technieken

De evaluatie heeft bestaan uit een viertal stappen, die wij hieronder kort beschrijven:

- **stap 1 - verzamelen van feiten en meningen**; na een startoverleg met vertegenwoordigers van het Ministerie van BZK, waarin de aanpak is toegelicht en er nadere afspraken zijn gemaakt over de uitvoering, zijn feiten en meningen verzameld. Dit is gebeurd via vier parallelle sporen:
 - . *1a - bureaustudie*; om zicht te krijgen op de doelen, de organisatie van het selectieproces, de selectiecriteria en ons een eerste beeld te vormen van het resultaat, is een bureaustudie uitgevoerd. Bij de bureaustudie zijn de volgende bronnen bestudeerd:
 - * Ministerie van BZK (2018) - brief aardgasvrije wijken aan gemeenten
 - * Ministerie van BZK (2018) - factsheets selectie proeftuinen aardgasvrije wijken
 - * Ministerie van BZK (2018) - handleiding aanvraag proeftuin aardgasvrije wijken
 - * Ministerie van BZK (2018) - nota selectie proeftuinen aardgasvrije wijken
 - * Rebel Group (2018) - aardgasvrij in 2019, op zoek naar de koninklijke route

- * RVO - analyses proeftuinen aardgasvrije wijken
- * Aanvraagdocumenten van indieners (2018)
- . *1b - elektronische enquête*; om een zo groot mogelijk deel van de gemeenten te betrekken, is een digitale enquête uitgezet onder alle gemeenten die een inschrijving hebben ingediend. De enquête gaat onder meer over vragen over de ervaringen met het selectieproces en de selectiecriteria. In bijlage 5 is de respons op de enquête beschreven
- . *1c - interviews met adviescommissie en betrokkenen programma PAW*; om praktijkervaringen met het proces, de selectiecriteria en de toepassing hiervan scherp te krijgen, zijn er (telefonische) interviews afgenomen met alle adviescommissieleden, RVO en betrokkenen bij het Programma Aardgasvrije Wijken. In bijlage 4 is hier een overzicht van opgenomen
- . *1d - interviews met gemeenten (1^e ronde)*; er zijn 10 telefonische interviews afgenomen met geselecteerden en niet-geselecteerde gemeenten. Ook is een niet-inschrijver bevestigd. In de interviews is nader ingezoomd op de ervaringen met het proces en de ervaringen met de beoordeling. Ook is gevraagd naar eventuele verbeterpunten.

Een eerste analyse is besproken met de begeleidingsgroep. Deze bestond uit vertegenwoordigers van het Rijk, VNG, UvW en IPO.

- **stap 2 - verdiepingsslag**; in stap 2 is een tweede telefonische interviewronde gehouden onder 9 gemeenten. Hierin is de eerste analyse getoetst en aangevuld. In bijlage 4 is een overzicht van alle geïnterviewde gemeenten opgenomen.
- **stap 3 - synthese**; in de derde fase is het geheel aan data geanalyseerd en is gekomen tot een voorlopige beantwoording van de hoofdvraag van deze evaluatie. Deze analyse is getoetst in een spiegelsessie, waaraan leden van de adviescommissie en leden van de begeleidingsgroep deelnamen. Tijdens deze sessie zijn mogelijkheden besproken om het selectieproces verder te verbeteren.
- **stap 4 - opstellen eindrapport**; In de vierde fase is een concepteindrapport opgesteld. Het concept is besproken met de begeleidingsgroep, waarna het rapport definitief is afgerond.

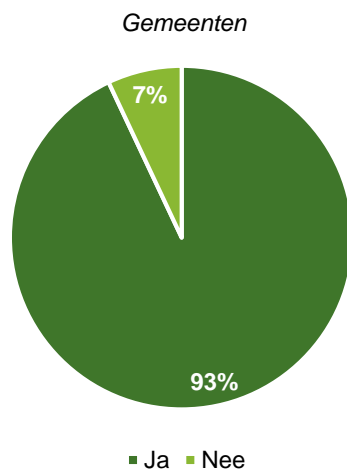
Bijlage 2. Beschrijving bevindingen evaluatie

1. Beschrijving bevindingen doel rijksbijdrage

Doelen proeftuinen

Uit de enquête komt naar voren dat het voor zowel geselecteerde als niet-geselecteerde gemeenten tijdens de aanvraagfase duidelijk was dat leren een belangrijk doel is van de proeftuinen (zie diagram 1).

Diagram 1: Antwoord op vraag: 'Was dit doel vooraf voldoende duidelijk?'

In de interviews is dit beeld bevestigd. Voor de meeste gemeenten was het tijdens de aanvraagfase helder dat leren een belangrijk doel van de proeftuinen is en dat er met oog hierop in de beoordeling niet alleen is gekeken naar kwaliteit maar ook naar spreiding en diversiteit.

Wel merken zowel commissieleden, betrokkenen bij het PAW als gemeenten op dat weinig concreet is gemaakt *wat* precies van de proeftuinen geleerd dient te worden. Waar moet het leren zich op toespitsen? Op techniek, op proces, op de wijze waarop stakeholders te betrekken of iets anders? Zo geeft een van de commissieleden aan: *'De gedachte bij de eerste selectieronde was: als we maar een zo divers mogelijke portefeuille krijgen, kun je ervan leren. Het is echter belangrijk om aan de voorkant goed te doordenken wat je precies wilt leren. De leervraag stelt namelijk eisen aan de selectie, wil je tot conclusies kunnen komen over onder welke condities iets wel of niet werkt. Bijvoorbeeld: in zo'n type wijk werkt dit type oplossing. (...) Hierover zou je als BZK na moeten denken alvorens je uitvraagt, want dan kun je ook specifiekere formuleren waar je naar op zoek bent.'*

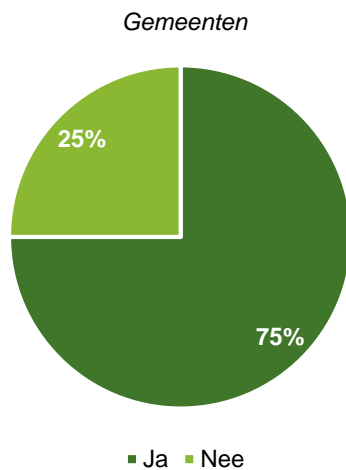
Tot slot, een van de randvoorwaarden voor indiening luidde: *'Gemeenten kunnen meedoen met een grootschalige proeftuin voor een aardgasvrije wijk indien al in 2018 gestart kan worden met de uitvoering. Dit dient in de aanvraag te zijn onderbouwd.'* Hieruit leidt een deel van de geïnterviewde commissieleden en gemeenten af dat versnellen ook een doel is van de proeftuinen. Dit is echter niet expliciet als doel benoemd, wat de vraag doet rijzen: is de rijksbijdrage nu vooral bedoeld om de

uitvoering van 'rijpe', kansrijke plannen te versnellen, of om nieuwe, meer experimentele en hierdoor meer risicovolle technieken te beproeven.

Inzetten rijksbijdrage

Uit de enquête blijkt dat het voor driekwart (75%) van de gemeenten helder was waarvoor de rijksbijdrage kon worden ingezet (diagram 2).

Diagram 2: Antwoord op vraag: 'Was het u duidelijk waarvoor de decentralisatie-uitkering kon worden ingezet?'

De interviews laten echter een ander beeld zien. De gemeentelijke respondenten geven aan dat het voor hen onvoldoende helder was of de rijksbijdrage alleen voor de onrendabele top ingezet mocht worden of dat de middelen ook voor procesactiviteiten mochten worden ingezet. De accounthouders hebben de gemeenten geen toereikende informatie kunnen verschaffen, hetzelfde geldt voor het aanreiken van een heldere definitie van 'onrendabele top'. Het merendeel van de gemeenten wilde geen risico op uitsluiting lopen en heeft zodoende voor zekerheid gekozen door in de begroting de rijksbijdrage voor de onrendabele top in de uitvoering aan te wenden.

2. Beschrijving bevindingen manier van organiseren

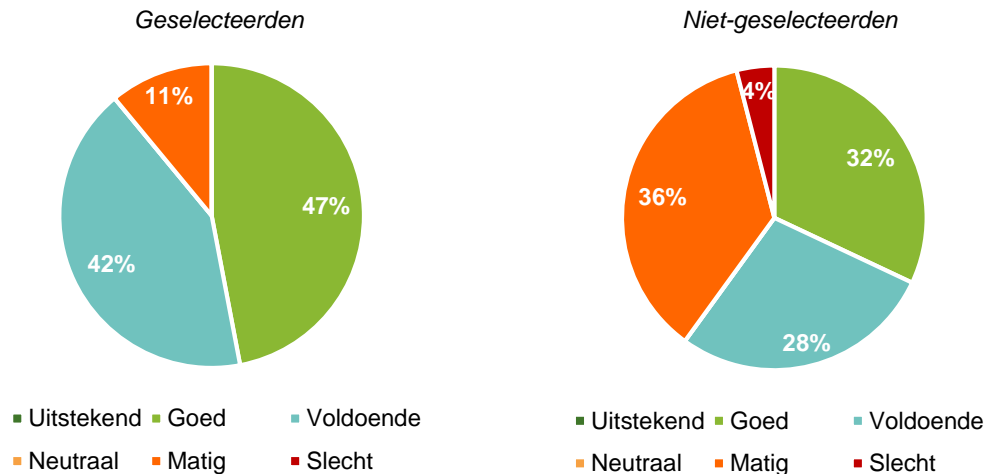
2.1 Aanvraagproces

Uit de enquête komt naar voren dat gemeenten het aanvraagproces over het algemeen als positief beoordelen. Enquêtevragen over de informatievoorziening, de ondersteuning door BZK en haar accounthouders en het hanteren van een formatvrije indiening worden door een ruime meerderheid met voldoende of goed beantwoord. Tegelijkertijd wordt een aantal verbeterpunten benoemd.

Informatievoorziening

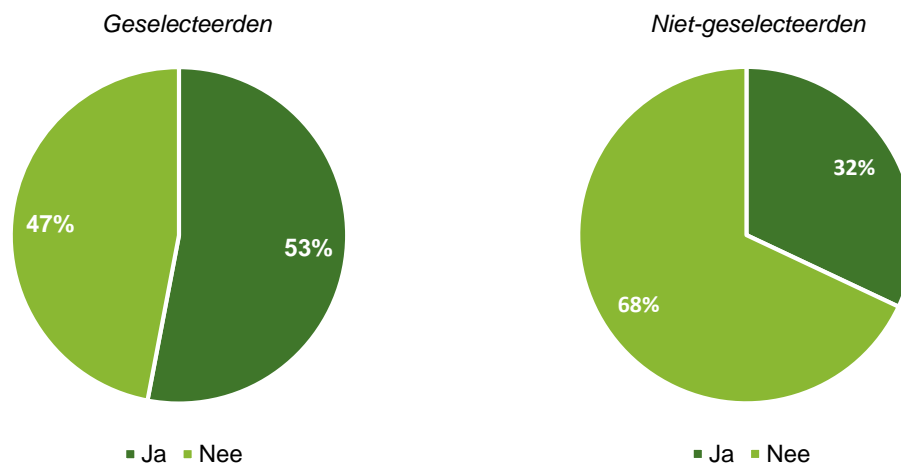
Het merendeel beoordeelt de informatievoorziening tijdens het aanvraagproces als voldoende dan wel goed. Dit geldt ook voor niet-geselecteerden, hoewel deze groep wat negatiever is (zie diagram 3).

Diagram 3: Antwoord gemeenten op vraag: 'Hoe heeft u de informatievoorziening tijdens het aanvraagproces ervaren?'

De beoordelingswijze was voor gemeenten onvoldoende helder. Op de vraag of het duidelijk was hoe de aanvragen beoordeeld zouden worden, geeft bijna de helft van de geselecteerde gemeenten (47%) 'nee' als antwoord en van de niet-geselecteerden zelfs 68% (zie diagram 4).

Diagram 4: Antwoord gemeenten op vraag: 'Was het u duidelijk hoe de aanvragen beoordeeld zouden worden?'

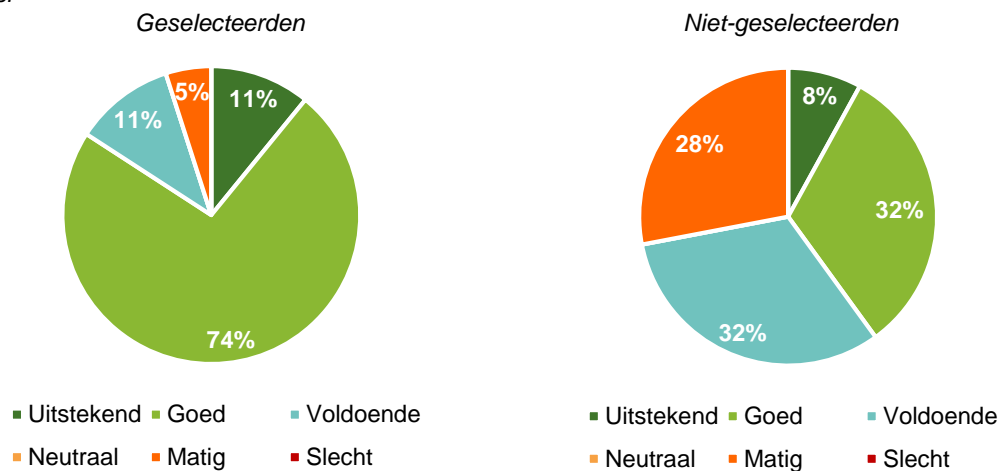
Uit de interviews blijkt dat voor de meeste gemeenten weliswaar duidelijk was dat er een adviescommissie zou worden samengesteld, maar hoe deze commissie de beoordeling zou gaan uitvoeren was voor gemeenten onduidelijk. Een 'black box' of een 'loterij', aldus respondenten. Zowel de weging van de selectiecriteria als de operationalisatie van de leereffecten – zoals regionale spreiding – was onduidelijk. Zo geeft een van de geïnterviewden aan: 'In de brief stond weliswaar dat er in twee fasen werd beoordeeld, maar hoe dit in zijn werk is gegaan is niet duidelijk. Ook was niet duidelijk wie in de commissie zaten en waar ze op zouden letten bij de beoordeling.' En stelt een ander: 'Er had duidelijker aangegeven kunnen worden wat verwacht werd en hoe beoordeling zou gaan. Welke weging, welke leeraspecten zijn er, waar ligt focus op?'

Uit de interviews met betrokkenen vanuit BZK zelf komt naar voren dat de rijksbijdrage en de bijbehorende informatie in een kort tijdsbestek tot stand zijn gekomen. Hierdoor was nog niet alle informatie beschikbaar bij de eerste aankondiging. BZK ziet dit zelf ook als verbeterpunt.

Ondersteuning BZK

Over de ondersteuning door BZK zijn zowel geselecteerde als niet-geselecteerde gemeenten over het algemeen positief (zie diagram 5).

Diagram 5: Antwoord gemeenten op vraag: 'Hoe heeft u de geboden ondersteuning tijdens het aanvraagproces ervaren?'

De inzichten uit de enquête zijn bevestigd in de interviews. Een quote ter illustratie: *'De ondersteuning vanuit BZK was goed: er was een contactpersoon en de gesprekken daarmee waren helder.'*

Wel komt uit de interviews met gemeenten naar voren dat er wisselende ervaringen zijn met de beschikbaarheid en het kennisniveau van de contactpersonen (de accounthouders). Aan de ene kant waren er gemeenten die regelmatig contact hadden met hun accounthouder en tevreden waren met de verkregen informatie. Aan de andere kant geven sommige gemeenten te kennen dat het moeilijk was om in contact te komen met de accounthouder, waarbij de antwoorden op hun vragen niet altijd als toereikend werden ervaren. Een respondent zegt hierover: *'De ondersteuning die accounthouders boden verschilde erg per persoon en dus per gemeente. Hiermee krijg je een ongelijk speelveld. Bovendien hebben accounthouders maar beperkt kennis van energietechnieken, dus het is de vraag of zij echt goed konden adviseren.'* Een ander geeft aan: *'Een eenduidig loket werd node gemist.'*

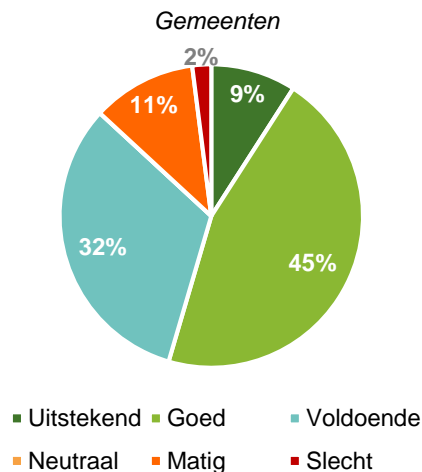
Uit de interviews met betrokkenen vanuit BZK zelf komt naar voren dat zij positief zijn over de inzet van accounthouders en het feit dat gemeenten actief benaderd zijn. Zo zijn alle gemeenten gebeld met het aanbod om langs te komen. Ook is BZK positief over het feit dat er tijdens het aanvraagproces is opgetrokken met de provincies. Bijvoorbeeld door provincies te vragen de BZK-brief te delen met hun gemeentelijk contactpersonen, om het instrument zo extra onder de aandacht te brengen – BZK had immers zelf al alle colleges aangeschreven. Deze strategie werkte, mede gezien het grote aantal aanvragen, in haar ogen goed. De mate waarin een provincie zich actief met het onderwerp bezighoudt varieerde en zo ook de mate waarin een provincie kon ondersteunen bij het aanjagen.

BZK ziet zelf ook verbetermogelijkheden, zoals het hanteren van een meer eenduidige werkwijze voor alle accounthouders, om te voorkomen dat de informatievoorziening per gemeente verschilt. Ook wil zij het benaderen van de regionale contactpersonen bij volgende openstellingen laagdrempeliger maken, bijvoorbeeld door het vermelden van de telefoonnummers van de accounthouders.

Formatvrije indiening

Bijna 90% van de geënquêteerden is positief over het feit dat er geen format is voorgeschreven (zie diagram 6).

Diagram 6: Antwoord op vraag: 'Er is gekozen om geen aanvraagformat beschikbaar te stellen (vormvrij). Hoe heeft u dat ervaren?'

Dit is bevestigd in de interviews. Zo gaf een geïnterviewde aan: 'Wat sterk was, was dat het eenvoudig was om in te dienen. Niet allerlei eisen en pakken documenten die je van een site moet downloaden. Goed ook van het vormvrije format is dat je zelf goed je sterke punten kunt benoemen.'

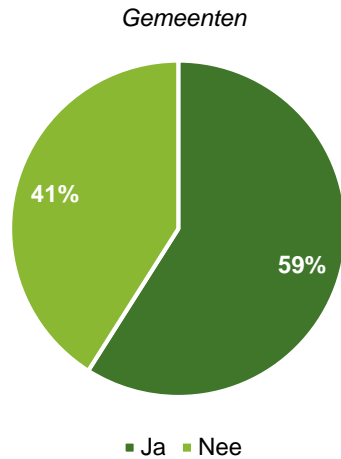
Tegelijkertijd geven diverse gemeenten aan dat een voorbeeld-format handig had geweest. Om duidelijkheid te verkrijgen over de gewenste richting en aan te leveren documenten. Onder meer voor de financiële onderbouwing was dit nuttig geweest. Diverse respondenten misten de kaders om tot een toereikend financieringsplan of een voldragen businesscase te komen. Ook RVO en een deel van de commissieleden pleiten voor een (voorbeeld-)format, aangezien dit de vergelijkbaarheid van de aanvragen vergroot en gemeenten kan helpen bij het aanleveren van de benodigde informatie. Nu kregen de beoordelaars te maken met aanvragen die essentiële informatie – bijvoorbeeld over financiering of demografie van de wijk – misten. Ook verschilde de mate waarin elementen werden toegelicht sterk per aanvraag.

BZK merkt op dat het ontbreken van een format ook een barrière kan vormen voor het indienen van een aanvraag door kleine gemeenten. Over het algemeen hebben kleine gemeenten minder kennis, capaciteit en middelen ter beschikking, waardoor zij wellicht minder goed overweg kunnen met een formatvrije indiening.

Indieningstermijn

De indieningstermijn was voor 59% voldoende of goed, maar kende voor 41% van geënquêteerden een te korte doorlooptijd (zie diagram 7).

Diagram 7: Antwoord op vraag: 'Had u voldoende tijd om een aanvraag voor te bereiden en in te dienen?'

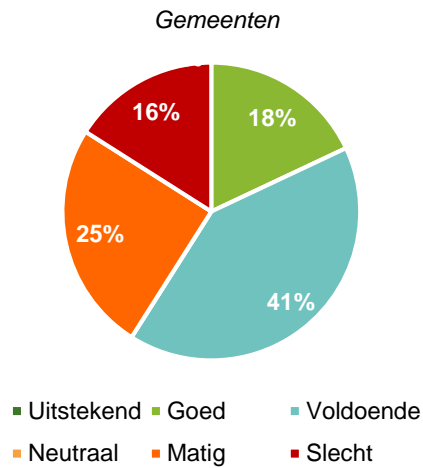
De meeste geïnterviewde gemeenten vonden de doorlooptijd echter (te) kort. Diverse gemeenten geven aan dat met name de interne besluitvormingsprocessen – een door het college geaccordeerd uitvoeringsplan was een vereiste bij indiening – en het committeren van partners zorgvuldigheid vereist en tijd kost. De drie maanden tussen de eerste brief – begin april 2018 – en de sluitingsdatum van de openstelling – 1 juli 2018 – wordt hierdoor door een deel van de gemeenten als krap ervaren. Zo licht een van de invullers zijn antwoord als volgt toe: *'Je hebt zeker een half jaar tot een jaar nodig om een goede aanvraag in te dienen. Zeker omdat je ook met bewoners en partners om tafel moet en de bestuurlijke gang moet lopen met college en raad. Niet alleen wij, maar ook de partners doorlopen een vergelijkbaar traject. Wij hebben 60 uur per week gedraaid en externe capaciteit ingeschakeld om de indiening voor elkaar te krijgen.'* En stelt een ander: *'Het indienen van een aanvraag heeft op zichzelf al consequenties. De buurt moet op dat moment al goed geïnformeerd zijn. Het is goed mogelijk dat de gemeenteraad ook invloed wil uitoefenen op een aanvraag, maar daar was nu geen tijd voor.'* Gevraagd wat een realistische termijn zou zijn, varieert het antwoord tussen de 3 en de 6 maanden. Een enkeling noemt een jaar.

2.2 Selectieproces

Bevindingen gemeenten

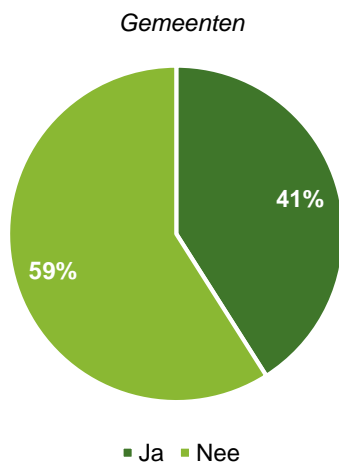
Gemeenten waren, zoals onder het kopje 'informatievoorziening' vermeld, niet goed bekend met het selectieproces en de wijze van beoordeling. Hierdoor konden zij hier niet in detail op reflecteren. Wel blijkt uit de enquête dat de meerderheid (59%) het feit dat er zowel naar kwaliteit als naar diversiteit (2-fasenbeoordeling) is gekeken als voldoende of goed waardeert.

Diagram 8: Antwoord op vraag: 'Hoe heeft u deze twee-fasen beoordeling ervaren?'

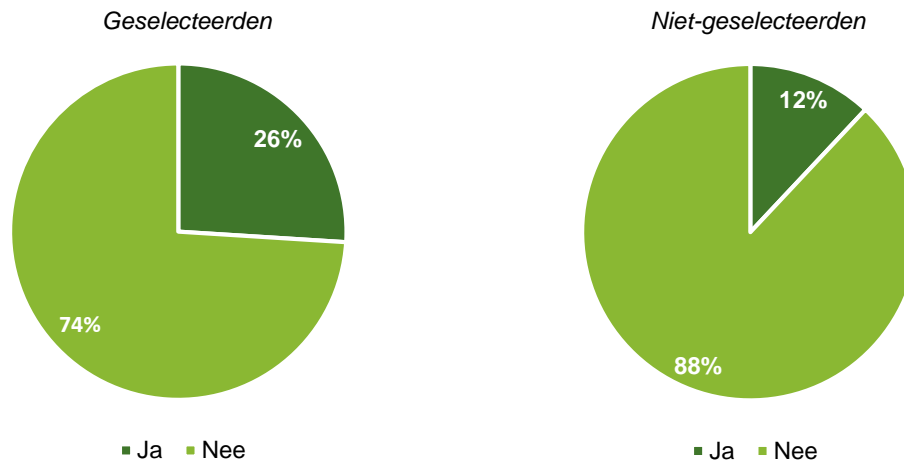
Wel blijkt uit de enquête dat het niet helder was hoe deze beoordeling in zijn werk ging (hoe past de commissie de criteria toe?). De enquête laat zien dat 59% van de gemeenten het selectieproces niet als transparant heeft ervaren (zie diagram 9).

Diagram 9: Antwoord op vraag: 'Heeft u het selectieproces van 'Proeftuinen Aardgasvrije Wijken' als transparant ervaren?'

Dit beeld wordt bevestigd in de interviews. Gemeenten hadden gedurende het aanvraagproces onvoldoende beeld bij hoe de criteria gewogen zouden worden (zie diagram 10) en zijn niet bekend met hoe het selectieproces is verlopen. Een deel heeft de indruk dat politieke overwegingen (naast de bekende toezeggingen) een rol hebben gespeeld.

Diagram 10: Antwoord gemeenten op vraag: 'Was het voor u op voorhand voldoende helder hoe de criteria gewogen zouden worden?'

Bevindingen adviescommissie en BZK

Uit de interviews met commissieleden en BZK blijkt dat er over het algemeen positief wordt teruggekeken op het selectieproces. De vormgeving van het proces en keuze om te werken met een breed samengestelde commissie was volgens commissieleden zelf en betrokkenen vanuit BZK in de basis een goede werkwijze om te komen tot een gedragen selectie.

De betrokkenen zijn met name positief over:

- **samenstelling commissie:** deze was volgens BZK en de commissieleden zelf evenwichtig: de juiste expertise was vertegenwoordigd – zowel praktijkkennis als wetenschappelijke expertise – en er waren geen belangen die overheersten. Wel is door een aantal commissieleden aangegeven dat het goed zou zijn om de volgende keer specifieke financiële of bancaire expertise aan de commissie toe te voegen. Andere suggesties die meerdere keren zijn genoemd, zijn het toevoegen van het Interprovinciaal Overleg (IPO), Vereniging Eigen Huis (VEH), Stroomversnelling en een expert op het gebied van transities of veranderkunde. De Unie van Waterschappen (UvW) vindt het als bestuurlijk partner van het PAW belangrijk ook onderdeel te zijn van de selectiecommissie, onder meer vanwege haar kennis op het gebied van aquathermie en het meekoppelen van klimaatadaptatie
- Op de vraag wat het voordeel is van een commissie van stakeholders boven een commissie van onafhankelijke experts, wordt gewezen op het belang van kennis van de praktische realiteit en ontwikkelingen die (lokaal) spelen. *'Het was dus mooi dat ook deze kennis aan tafel zat, naast de onafhankelijke kritische blik van de wetenschap.'* Ook borg je met het betrekken van de partijen die zelf een belangrijke rol spelen in de transitie, dat er draagvlak is voor de selectie, zo is aangegeven
- **voorbereiding BZK/RVO:** de RVO-analyse op technische en financiële aspecten en de samenvattingen per aanvraag hebben de leden geholpen bij het komen tot een (voor)selectie. In nagenoeg alle interviews is gepleit voor het behouden van de analyse. Wel geven sommige leden aan dat het gegeven dat de RVO-analyse slechts een deel van de criteria omvatte, er (onbewust) toe geleid kan hebben dat deze criteria zwaarder hebben gewogen. De meningen verschillen of dit zo is, en of dit erg is. Een deel van de commissie zou het in ieder geval wenselijk vinden als de analyse van RVO een volgende keer meer, of alle, criteria beslaat. RVO zelf geeft aan dat dit mogelijk is
- **iteratieve werkwijze:** de keuze om de commissieleden eerst een voorselectie te laten maken, op basis hiervan tot een eerste gezamenlijke selectie te komen en dit als startpunt te hanteren voor de

discussie, hebben de commissieleden als een efficiënte werkwijze ervaren. Ook gelet op het grote aantal aanvragen dat beoordeeld moest worden.

Dat niet per aanvraag is vastgelegd wat de precieze overwegingen waren, maakte het voor de accounthouders soms lastig om in de terugkoppeling aan gemeenten aan te geven wat de overwegingen achter een toekenning dan wel afwijzing zijn geweest (zie ook 2.3)

- **selectiedag:** de selectiedag werd door commissieleden als positief ervaren. Iedereen kon zijn zienswijze inbrengen, er waren goede discussies en de voorzitter leidde het proces in goede banen. De spreadsheet, op basis waarvan getoetst kon worden wat het toevoegen van een bepaalde aanvraag zou betekenen voor de diversiteit van het totaal, is ervaren als een handig hulpmiddel
- **kwalitatieve weging** zowel BZK als de commissieleden zijn van mening dat de kwalitatieve aanpak goed heeft gewerkt. Onder hen zijn geen voorstanders te vinden van de introductie van een meer kwantitatieve aanpak. Gezien het innovatieve en experimentele karakter van de projecten is het aan de voorkant lastig in te schatten met welke ideeën aanvragers komen. Bij het kwantificeren van de beoordeling ontstaat het risico dat interessante voorstellen buiten de selectie vallen, zo is aangegeven. Een van de commissieleden licht dit als volgt toe: *'Ik ben er absoluut geen voorstander van om de weging te kwantificeren. Het gaat om proeftuinen, waarin je zaken wilt uitproberen. Er is nog veel onbekend en dat maakt het lastig om aspecten te vangen in criteria die je kwantificeert. Ook omdat het maar deels techniek is: een groot deel is proces. Het gaat erom dat je een goede strategische afweging maakt, met oog op hetgeen je wilt bereiken.'* Een ander commissielid geeft aan: *'Soms leidt kwantitatieve toetsing juist tot een schijn van zorgvuldigheid: je kiest maar een score, zonder dat je er verstand van hebt. Nu konden alle leden de eigen expertise goed inbrengen.'*

De commissieleden en betrokkenen vanuit BZK benoemen ook een aantal aandachtspunten:

- **tijdsinvestering:** door het aantal aanvragen was de benodigde tijdsinvestering groot. Commissieleden hebben de indruk dat de tijdsinvestering die de verschillende leden hebben gestoken in het maken van de voorselectie van elkaar verschilt. Ook omdat de een hier ondersteuning bij kon organiseren en de ander niet. De omvang van de hoeveelheid aan te beoordelen informatie wordt gezien als risico voor zorgvuldigheid. Daarom zijn er verschillende ideeën aangedragen om de tijdsinvestering voor de commissieleden te beperken. Bijvoorbeeld door RVO of BZK op basis van een vooranalyse een eerste schifting te laten maken. Of door dit te laten doen door medewerkers van de betrokken organisaties zelf
- **omschrijving criteria en toepassing ervan:** bij gebrek aan een vooraf opgesteld beoordelingskader hebben de commissieleden bij het maken van de voorselectie zelf bepaald wat ze het meest relevant vonden om de proeftuinen op te beoordelen. Zo lette de een vooral op de financiële onderbouwing, de ander met name op uitvoerbaarheid en weer een ander vooral op de betrokkenheid van stakeholders. Verschillende commissieleden hadden het beter gevonden als vooraf een leidraad was opgesteld, met daarin handvatten voor de commissie over hoe de criteria toe te passen en waar, per criterium, specifiek op te letten
- **realiteitsgehalte:** het realiteitsgehalte van beweringen in de aanvragen vonden commissieleden soms lastig te beoordelen. Is er bijvoorbeeld echt sprake van betrokkenheid van bewoners? Is de planning realistisch? Doordat hier geen check op heeft plaatsgevonden vrezden sommige commissieleden dat er aanvragen *'op basis van een mooi verhaal'* zijn gehonoreerd. De vraag is opgeworpen of het wenselijk zou zijn als BZK vooraf een realitycheck laat doen. Of om gemeenten te vragen extra informatie aan te leveren of om een mondelinge toelichting te komen geven
- **diversiteit:** de mate van en wijze van uitwerking was – mede door het ontbreken van een format – zeer divers. Dit maakte het voor de commissieleden lastig om aanvragen met elkaar te vergelijken, zo blijkt uit de interviews. De quote *'Het was appels met peren vergelijken'* is in meerdere interviews naar voren gekomen. Ook ontbrak meer dan eens relevante informatie, over onder meer de onderbouwing van de eigen bijdrage en de gedane activiteiten omtrent communicatie en participatie

- *politieke toezeggingen*: voor een deel van de commissieleden was het niet duidelijk dat er politieke toezeggingen waren gedaan, op basis waarvan een deel van de aanvragen sowieso gehonoreerd zou worden. Hoewel dit in de brieven van BZK stond beschreven, geven sommige leden aan dat ze hier graag vooraf op waren gewezen.

2.3 Criteria

Uit de interviews met gemeenten, commissieleden en BZK blijkt dat de relevantie van de criteria over het algemeen wordt onderschreven. Een uitzondering hierop is het criterium regionale spreiding, waarover de meningen uiteenlopen. Naast de eensgezindheid over de relevantie bestaat er consensus over de behoefte aan duiding van de criteria: wat wordt er precies onder een criterium verstaan?

Logica en relevantie criteria kwaliteit

Uit de enquête blijkt dat de logica en relevantie van de criteria wordt onderkend. Bij zowel de vraag over de relevantie (diagram 11) als over de volledigheid (diagram 12) van de selectiecriteria in fase 1 geeft meer dan 75% van de geënquêteerden een positief antwoord; voldoende, goed of uitstekend.

Diagram 11: Antwoord op vraag: 'Hoe beoordeelt u de selectiecriteria ten behoeve van kwaliteit (1e fase) op relevantie?'

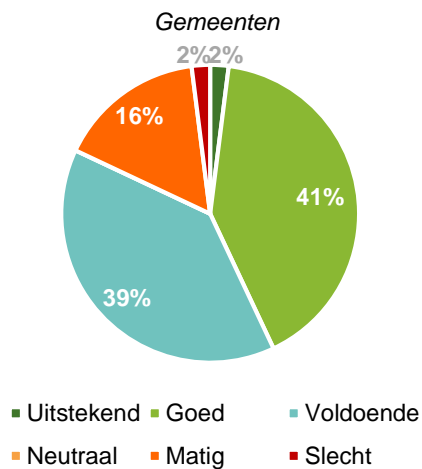
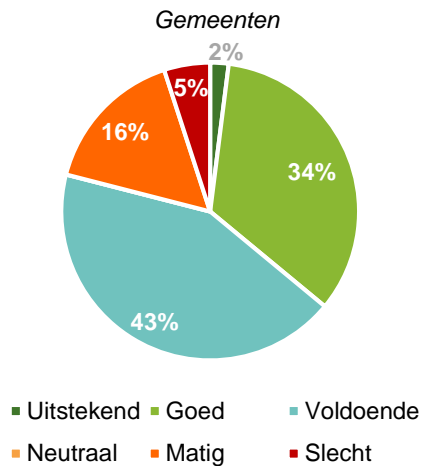

Diagram 12: Antwoord op vraag: 'Hoe beoordeelt u de selectiecriteria ten behoeve van kwaliteit (1e fase) op volledigheid?'

Dit beeld wordt bevestigd in de interviews. Naast de gemeenten onderkennen ook de commissieleden en de overige respondenten de relevantie van de gekozen criteria. Wel zijn ze het er vrijwel allen over eens dat de duiding van criteria ontoereikend was, waarmee ze aansluiten op een conclusie van de Rebel Group dat 'de beoordelingscriteria nader moeten worden ingevuld.' Het was voor zowel aanvragers als beoordelaars onvoldoende duidelijk wat precies onder de criteria wordt verstaan. Gemeenten hebben de criteria naar eigen inzicht geïnterpreteerd waardoor de onderbouwing van een criterium per aanvraag verschilde. Dat kwam de vergelijkbaarheid en de beoordeling niet ten goede.

De geënquêteerde gemeenten is ook gevraagd om de in hun ogen twee meest relevante of belangrijkste criteria te kiezen. Daaruit valt af te leiden dat gemeenten vier criteria bovengemiddeld relevant vinden: de 'betrokkenheid van inwoners', het 'plan van aanpak', de 'betaalbaarheid voor inwoners' en de 'samenwerking met stakeholders'. Opvallend is dat twee criteria geen enkele keer zijn gekozen: 'planning' en 'wijze van uitvraag aan de markt' (tabel 1). Omdat hier in de interviews niet specifiek op is doorgevraagd, is het niet mogelijk hier nadere conclusies aan te verbinden.

Tabel 1: 'Welke twee criteria zijn volgens u het belangrijkste en/of meest relevant bij de selectie van proeftuinen?'

criterium	Aantal keren genoemd
Betrokkenheid gebouw eigenaren / inwoners	21
Plan van aanpak	18
Betalbaarheid gebouw eigenaren / inwoners	16
Samenwerking met stakeholders	15
Bestuurlijke steun	6
Verbinding met andere wijkopgaven	6
Financiële onderbouwing	4
Inbedding in gemeentelijke en regionale planvorming	2
Planning	0
Wijze van uitvraag aan markt	0

Suggesties aanvullende criteria kwaliteit

In zowel de enquête als in de interviews zijn suggesties gedaan voor aanvullende criteria. Veel van de suggesties betreffen criteria die reeds als criterium waren opgenomen, wat er op duidt dat de respondenten de beoordelingscriteria onvoldoende scherp hebben. Hierbij een overzicht van de genoemde aanvullende criteria, zonder deze op waarde te toetsen:

- *borging leereffecten*: hoe houdt het initiatief rekening met de borging en deling van de leereffecten?
- *eigenaarschap*: waar ligt het eigenaarschap van het initiatief? Bij bewoners (bottom-up) of bij bestuurders? Dit kan impact hebben op draagvlak en realiteitszin
- *financieringsproducten*: in hoeverre zijn er financieringsproducten voor particulieren beschikbaar of in ontwikkeling?
- *haalbaarheid*: wat is de kans dat het (volledige) plan gerealiseerd gaat worden? Wat is de realiteitszin van het initiatief?
- *innovatie*: wat is het vernieuwende karakter van het initiatief?
- *koppeling energieloket*: diverse regio's en/of gemeenten hebben een energieloket, in hoeverre is het energieloket aangesloten bij het initiatief?
- *koppeling onderwijs*: in hoeverre is het lokale of regionale onderwijs aangesloten bij de proeftuinen? Uit oogpunt van onderzoek, monitoring en het opleiden van arbeidskrachten
- *koppeling werkgelegenheid*: in hoeverre wordt bij de proeftuin rekening gehouden met het creëren van banen voor wijkbewoners met een afstand tot de arbeidsmarkt?
- *noodzaak subsidie*: laat de noodzaak van de rijksbijdrage mee wegen bij de beoordeling: bij de ene gemeente maakt een extra euro meer impact dan bij de andere
- *schaalbaarheid*: wat is de potentie qua schaalbaarheid? In de gemeente of regio, maar voor Nederland als geheel.

Naast de suggesties van respondenten, worden in het rapport van de Rebel Groep nog vier aanvullende criteria beschreven:

- *hardheid uitvoeringsafspraken*: bevat de proeftuin een uitvoeringsplan met de noodzakelijke stevigheid en concreetheid?
- *voldragen businesscase*: kent de proeftuin een uitgewerkte businesscase zonder economisch wensdenken of onduidelijke financieringsconstructen?
- *professionaliteit projectmanagement*: staat het project onder leiding van een capabele projectmanager? En bevat het projectplan een overzichtelijke set aan doelstelling, projectstructuur en organisatie, fasering, korte en lange termijn planning en mijlpalen en financieel economische en technische uitwerking?
- *adequaat risicobeheer*: in hoeverre is aandacht besteedt aan risicomanagement: zijn de risico's in kaart gebracht en zijn maatregelen benoemd om risico's te beperken of te voorkomen?

Logica en relevantie criteria leereffecten

Waar over de logica en relevantie van de kwaliteitscriteria overwegend consensus is, blijkt dat bij de criteria gericht op een zo goed en breed mogelijk leereffect (fase 2) niet zo te zijn. Met name over de relevantie van het criterium regionale spreiding lopen de meningen uiteen.

Een deel van de respondenten – zowel gemeenten als adviescommissieleden – geeft aan de keuze van BZK wel te begrijpen, omdat er door de toepassing van dit criterium – ten minste één proeftuin per provincie – in elke provincie een proeftuin aanwezig is, waar buurgemeenten kunnen leren van de geselecteerde aanpak. Een respondent stelt: *'Het is belangrijk dat er in iedere regio voorbeeldprojecten in de buurt zijn, projecten waar andere partijen in de regio van kunnen leren.'* Daarnaast geeft een deel van de respondenten te kennen dat verspreiding van de gelden over alle provincies *'logisch'* is, aangezien het Rijk alle provincies wil bedienen.

Een respondent verwoordt dat als volgt: *‘Als alle proeftuinen in de Randstad zouden zitten dan zou dat het draagvlak niet ten goede komen.’*

Een ander deel is echter kritisch op het criterium. Enerzijds omdat het niet leidt tot kennisdeling tussen buurgemeenten, maar juist concurrentie tussen buurgemeenten in de hand werkt. *‘Door dit criterium werden gemeenten in de regio elkaars concurrent. Dat was best een rare gewaarwording, aangezien er met de RES juist wordt ingezet op samenwerking’*, aldus een gemeente. Sommige gemeenten geven aan dat ze vooral verwachten te leren van processen in gemeenten die van vergelijkbare aard en schaal – bijvoorbeeld op het gebied van bevolkingssamenstelling en stedelijkheid – zijn, wat lang niet altijd naburige gemeenten zijn. Ten slotte wordt betwijfeld of de toepassing van dit criterium niet leidt tot het selecteren van kwalitatief ondermaatse voorstellen. Dat zou niet wenselijk zijn, aldus respondenten van gemeenten en commissieleden. Zo geeft een gemeente aan: *‘Het is maar de vraag wat je met dit criterium bereikt, het zou toch moeten gaan om kwaliteit?’*

Over de overige criteria bij de leereffecten was minder discussie. De meeste respondenten erkennen het belang van diversiteit qua type oplossing, aanpak of woningeigenaar. Wel waren er – bij de gemeenten – vragen over de operationalisatie van dit criterium.

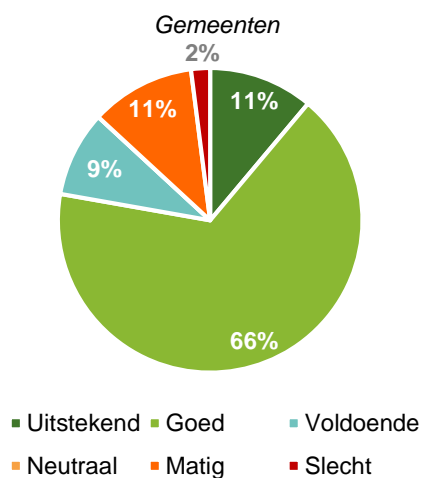
2.4 Bekendmaking uitslag

De respondenten zijn tevreden over de wijze waarop de uitslag bekend is gemaakt. Een breed gedeelte verbeterpunt is de onderbouwing van de selectie, wat door gemeenten als onvoldoende helder is ervaren.

Communicatie

Uit de enquête blijkt dat het merendeel van de gemeenten positief is over de wijze waarop ze over de uitslag zijn geïnformeerd (diagram 13). Meer dan driekwart (76%) van de geënquêteerden geeft aan de wijze voldoende, goed of uitstekend te vinden.

Diagram 13: Antwoord op vraag: *‘Hoe heeft u de wijze waarop u over de uitslag bent geïnformeerd ervaren?’*

Dit beeld wordt bevestigd in de interviews. Alle gemeenten zijn persoonlijk door BZK of door een accounthouder benaderd, wat erg gewaardeerd wordt. Ook het gegeven dat gemeenten de tijd kregen

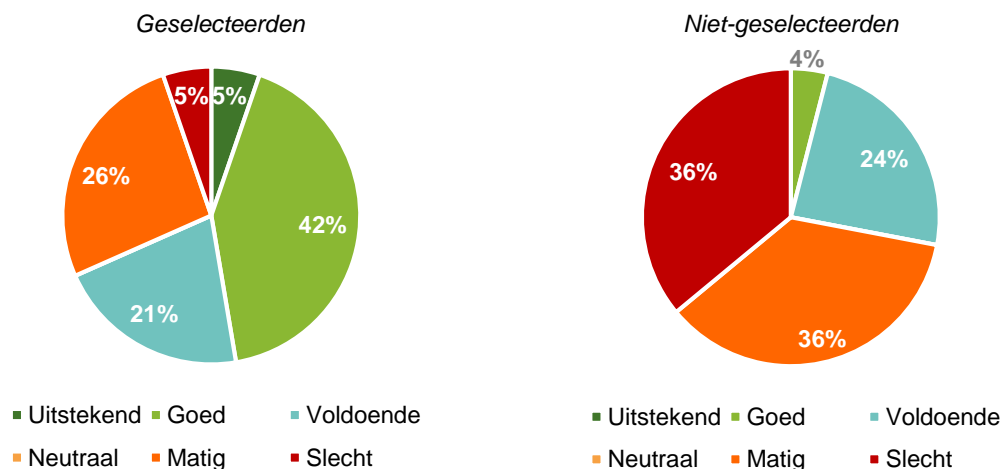
om de uitslag via hun eigen kanalen aan hun inwoners te communiceren, voordat BZK de uitslag bekendmaakte, is als positief ervaren. *'De wijze waarop is teruggekoppeld was goed'*, aldus een gemeente. Ook wordt door een aantal gemeenten de korte doorlooptijd tussen indiening en uitslag als positief punt benoemd.

Een aantal gemeenten meldt dat het bekendmaken van de uitslag impact had of heeft gehad op de proeftuin. De bekendmaking was nieuwswaardig, waardoor de uitslag door diverse (lokale) media werd opgepikt. Bij sommige proeftuinen heeft dat geleid tot weerstand en een verminderd draagvlak, omdat bewoners door het nieuws werden overvallen. *'Het heeft ons meerdere bewonersbijeenkomsten gekost om het vertrouwen van wijkbewoners terug te winnen'*, aldus een van de respondenten. In enkele gevallen claimden bewoners het bedrag dat in de aanvraag voor particuliere woningen werd gealloceerd. Een gemeente zegt daarover: *'Van de claims zijn we geschrokken, volgende keer nemen we disclaimers op in de aanvraag.'*

Onderbouwing selectie

De onderbouwing van de selectie wordt als minder positief ervaren. Van de geënquêteerde gemeenten vindt meer dan 50% de onderbouwing van de selectie matig tot slecht. Logischerwijs zijn de geselecteerde gemeenten hierover (aanzienlijk) positiever dan de niet-geselecteerde gemeenten (zie diagram 14).

Diagram 14: Antwoord gemeenten op vraag: 'Hoe heeft u de onderbouwing van het wel/niet selecteren van uw proeftuin ervaren?'

Bovenstaand beeld komt ook uit interviews met gemeenten naar voren. Het merendeel van de geïnterviewden – zowel geselecteerde als niet-geselecteerde gemeenten – geeft aan de inhoudelijke motivering van de uitslag summier te vinden, waarbij onduidelijk is waarom zijn of haar proeftuin wel of niet is geselecteerd. De uitslag is voor veel niet-geselecteerde gemeenten onvoldoende uitlegbaar aan samenwerkingspartners en het College van B&W. Een niet-geselecteerde gemeente stelt *'dat het voor de ambtenaar in kwestie op deze manier lastig te verantwoorden is aan de wethouder, die op diens beurt een lastige opgave heeft om het college te informeren.'* Diverse gemeenten hadden graag een overzicht ontvangen van de motivatie per project: *'Ik had graag een A4 ontvangen met welke projecten, om welke reden, geselecteerd zijn en welke leerpunten men wil bereiken.'*

De accounthouders die de gemeenten moesten informeren hebben van de commissie geen motivatie per aanvraag ontvangen, wat het voor hen lastig maakte om de selectie te onderbouwen. Een aantal

van hen heeft zodoende de RVO-analyse als hulpmiddel gebruikt, maar die was niet toereikend voor beantwoording van alle vragen van gemeente, en ook niet met dat doel opgesteld.

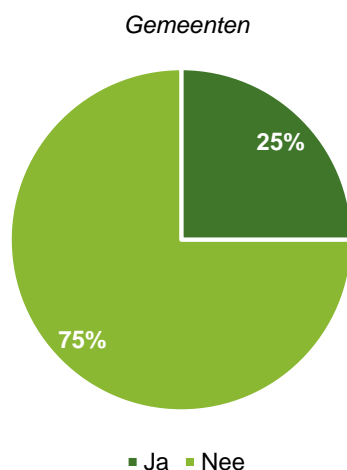
'Ik heb uitleg gekregen over de uitkomst, maar ik had de indruk dat de medewerker zelf ook niet zo goed wist hoe de beoordeling tot stand was gekomen', aldus een gemeente.

De leden van de adviescommissie vinden de selectie wel goed uitlegbaar, maar benadrukken daarbij vooral het proces – hoe de selectie tot stand is gekomen – en niet de inhoudelijke motivatie per proeftuin. De commissieleden weten niet precies hoe de uitslag aan indieners is gecommuniceerd, maar pleiten er wel voor om transparant te zijn over de selectiedag en het gehanteerde proces.

2.5 Doelmatigheid selectieproces

De respondenten zijn overwegend positief over de doelmatigheid van dit instrument. Dat komt ook naar voren in de enquête (diagram 15), waarin 75% van de geënquêteerden aangeeft dat het aanvraag- en selectieproces niet doelmatiger kan.

Diagram 15: Antwoord op vraag: 'Kan het aanvraag- en selectieproces in uw ogen doelmatiger (zelfde resultaat met minder inspanning)?'

Dit beeld komt ook in de interviews naar voren. Allereerst is BZK positief over het feit dat in een kort tijdsbestek een uitvraag en selectieproces is vormgegeven waarvoor tientallen gemeenten een aanvraag indienden. Ook is BZK tevreden dat de aanvragen op efficiënte wijze zijn beoordeeld en dat binnen drie maanden na de sluiting van de aanvraagdeadline de uitslag bekend is gemaakt.

Ook de commissieleden zijn unaniem positief en vinden dat het een geschikte methodiek is gebleken om op doelmatige wijze tot een selectie te komen. Tekenend is dat ook zij – behoudens manieren om de tijdsinvestering te verminderen – geen verbeteringsuggesties hebben om de doelmatigheid te verbeteren.

Het positieve beeld uit de enquête wordt bevestigd in de interviews met gemeenten. Een enkeling constateert dat gemeenten door de bomen het bos niet meer zien, kijkende naar het brede scala aan subsidies, financieringen en garantstellingen die het Rijk aanbiedt. Volgens een aantal gemeenten zou dat efficiënter kunnen, zoals door deze quote wordt aangegeven: *'Het zou efficiënter zijn als er een loket is waar je een plan kunt indienen, het Rijk aan de achterkant zelf kijkt welke subsidiegelden*

aangewend kunnen worden en subsidies waar mogelijk koppelt. Nu moet je als indiener bij verschillende loketten aankloppen.'

3. Doeltreffendheid selectieproces

De meningen over de doeltreffendheid van het selectieproces spitsen zich toe op twee aspecten: de evenwichtigheid van de selectie en de aansluiting van deze selectie op het doel van de rijksbijdrage.

3.1 Evenwichtigheid selectie

Over de evenwichtigheid van de selectie lopen de meningen uiteen. Allereerst zijn de commissieleden zelf overwegend positief over de selectie van de gekozen proeftuinen. Zoals een commissielid het verwoordt: *'Het proces heeft geleid tot een evenwichtige portefeuille, de selectie is goed in balans, gelet op spreiding, diversiteit uitwerking en doordachttheid.'* Een aantal leden ziet wel een aandachtspunt en dat is de aanzienlijke vertegenwoordiging van warmtenetten bij de geselecteerde proeftuinen. *'Er zijn relatief veel collectieve warmte-projecten geselecteerd, wat aan de andere kant ook logisch is, want die hebben een voorsprong en kunnen snel stappen maken.'* Dit gevoel blijkt ook uit de gegevens van de RVO-analyse: bij 45 van de 75 aanvragen (60%) werd een warmtenet als technische oplossing gekozen, van de geselecteerde proeftuinen hanteren 22 van de 27 proeftuinen (81%) deze oplossing, wat de aanzienlijke vertegenwoordiging van warmtenetten bevestigt.

Dit beeld is herkenbaar bij de interviews met de overige respondenten. Ook gemeenten valt het op dat veel *'weinig spannende'* warmtenetprojecten zijn gekozen. Daarnaast valt het gemeenten op dat relatief veel projecten bij woningcorporaties zijn geselecteerd – wat feitelijk onjuist is, aangezien de balans huurwoningen (grotendeels corporatiebezit) en koopwoningen circa 50/50 is – en dat veel proeftuinen zich bevinden in wijken die in sociaaleconomisch opzicht niet tot de meest welvarende wijken behoren. Veel respondenten gaan bij hun beantwoording in op het criterium regionale spreiding, wat heeft bijgedragen aan een relatief evenwichtige verdeling over Nederland.

3.2 Aansluiting op (leer)doel

Vrijwel alle geïnterviewden zijn het erover eens dat de vraag of de selectie aansluit op het (leer)doel van de rijksbijdrage lastig te beantwoorden is. Hierover heerst eensgezindheid bij zowel gemeenten als commissieleden, beide groepen vinden het leerdoel namelijk onduidelijk. Aan de voorkant is onvoldoende aangegeven wat en wie van de proeftuinen moeten leren. Respondenten verschillen van mening over van welke projecten het meest te leren valt. Zijn dat juist de vernieuwende meer risicovolle cases of kan meer geleerd worden van de opschaling van warmnettrajecten? En moet geleerd worden over de techniek, over het proces of van beiden? Een deel van de respondenten maakt zich zorgen over *'de robuustheid van een deel van de geselecteerde plannen, als gevolg van het streven naar leereffecten.'* Een andere respondent geeft aan: *'Gekozen projecten lijken het 'laaghangend fruit' te zijn, maar niet per definitie de projecten waar je het meest van kunt leren.'*

De meeste respondenten zijn het erover eens dat deze punten bij een volgende openstelling verduidelijkt moeten worden, liefst gekoppeld aan de inhoudelijke thema's van het Programma Aardgasvrije Wijken.

Bijlage 3. Beknopt overzicht aanbevelingen

Deze bijlage geeft een beknopte weergave van de te behouden punten en de te optimaliseren punten.

Te behouden aspecten

Algemeen:

- Behoud basis aanvraag- en selectieproces.
- Borg huidige laagdrempeligheid om aanvraag in te dienen.

Aanvraagproces:

- Kies andermaal voor formatvrije indiening.
- Benut provincie bij het onder de aandacht brengen van de openstelling.
- Zorg andermaal voor persoonlijk contact met aanvragers middels inzet van accounthouders.

Selectieproces en -criteria:

- Houd de basis van samenstelling adviescommissie in stand.
- Behoud werkwijze selectiedag (ranking, spreadsheet, voorzitter, etc.).
- Hanteer een kwalitatieve weging bij beoordeling van proeftuinen.
- Behoud het merendeel van de gekozen selectiecriteria.
- Behoud afstand tussen aanvragers en adviescommissieleden.

Bekendmaking:

- Koppel uitslag persoonlijk terug aan gemeenten.
- Behoud de mogelijkheid voor gemeenten om de uitslag eerst zelf bekend te maken.

Te optimaliseren aspecten

Algemeen:

- Neem de tijd voor het nader concretiseren van het doel en de leervragen.
- Start met analyse van huidige portefeuille, en koppel deze aan het gewenste doel en leervragen.
- Definieer de basiskwaliteit waaraan een proeftuin (ten minste) dient te voldoen.
- Schep duidelijkheid over spelregels (bijv. besteding middelen, projectwijziging) gedurende de uitvoering van de proeftuinen.

Aanvraagproces:

- Publiceer alle informatie direct bij aankondiging/openstelling van de nieuwe ronde.
- Publiceer een voorbeeld-format per indieningsvereiste (uitvoeringsplan, kennis- en leerplan, etc.).
- Verschaf duidelijkheid over het selectieproces, de wijze van beoordeling en de beoordelaars.
- Vergroot de toegankelijkheid voor het benaderen van accounthouders door gemeenten.
- Borg dat de informatievoorziening aan potentiële aanvragers eenduidig is.
- Verruim de indieningstermijn.

Selectieproces en -criteria:

- Stem selectieprocedure en criteria af met de adviescommissie
- Vergemakkelijk het vergelijken en beoordelen van projecten (ten behoeve van benodigde tijdsinvestering door commissieleden).

- Zorg voor een duidelijkere omschrijving van de selectiecriteria.
- Voeg een selectie criterium risicobeheersing toe.
- Heroverweeg (toepassing van) criterium regionale spreiding.
- Neem een 'kennis- en leerplan' op als indieningsvereiste.
- Stel een leidraad beoordeling en toepassing van selectiecriteria op.
- Breid voorbereidende analyse uit naar een analyse die meerdere criteria omvat.

Bekendmaking:

- Informeren accounthouders zorgvuldiger over motivering wel/niet selecteren van proeftuin.
- Besteed meer tijd aan de inhoudelijke motivering aan gemeenten over het wel/niet selecteren van proeftuin.

Bijlage 4. Geïnterviewden

1. Geïnterviewde gemeenten

Geselecteerde gemeenten:

- Gemeente Assen
- Gemeente Den Haag
- Gemeente Eindhoven
- Gemeente Groningen
- Gemeente Middelburg
- Gemeente Noordoostpolder
- Gemeente Oldambt
- Gemeente Purmerend
- Gemeente Tilburg
- Gemeente Vlieland

Niet-geselecteerde gemeenten:

- Gemeente Almere
- Gemeente Breda
- Gemeente Deventer
- Gemeente Dordrecht
- Gemeente Ermelo
- Gemeente Lansingerland
- Gemeente Wijk bij Duurstede
- Gemeente Zwolle

Niet-ingediende gemeente:

- Gemeente Delft

Overige geïnterviewden

- Accounthouder BZK
- Leden van de adviescommissie
- Leden van de begeleidingsgroep BZK
- RVO

Bijlage 5. Respons enquête

De digitale enquête is uitgezet onder de **74 gemeenten** die een aanvraag hebben ingediend. De enquête is ingevuld door **44 gemeenten**, oftewel 59% van de totale groep. Voor deze respondenten geldt dat **19 gemeenten** (43%) hun aanvraag geselecteerd zagen worden. Dat betekent dat dat voor **25 gemeenten** (57%) dat niet het geval was.

Diagram 1: Respons onder gemeenten

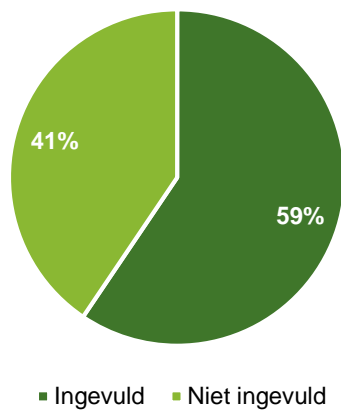

Diagram 2: Samenstelling respondenten

